

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЯВУ У ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ З БАТЬКАМИ

Рівень професіоналізму фахівця виступає результатом діяльності тієї педагогічної системи, в якій він одержав професійну підготовку. Важливим складником вищої педагогічної освіти є формування в студентів готовності до професійно-педагогічної діяльності, важливою коригуючою складовою якої виступають уміння й навички педагогічного спілкування.

Спілкування – це об'єктивна необхідність існування суспільства і людини в ньому. Все свідоме життя людини від народження до глибокої старості протікає в атмосфері спілкування. Тільки в спілкуванні й через спілкування людина проявляється як особистість, осягає сенс свого буття, свою самоцінність і значущість. Без спілкування неможливим було б саме виникнення людини не тільки в історичному розвитку живої природи, але й, як засвідчують сьогодні досить відомі приклади, вона не могла б сформуватися в онтогенезі.

Спілкування розглядається вченими як складний і багатогранний процес, який може виступати одночасно і як процес взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і як ставлення людей один до одного, і як процес їхнього взаємовпливу один на одного, і як процес їхнього співпереживання і взаємного розуміння один одного.

Як свідчить науковий доробок педагогів і психологів (О.Бодальов, С.Борисенко, А.Золотнякова, В.Кан-Калик, О.Киричук, О.Леонт'єв, Т.Яценко та ін.), теоретичне конструювання поняття „педагогічне спілкування” і побудова його структурної моделі базується на результатах аналізу наявних у філософській та психологічній науках підходів до розуміння зв'язку між категоріями *спілкування*, *діяльність*, *взаємодія*. Їх вивчення засвідчує, що в цьому аспекті найбільш поширеними є два основні напрями.

Представники першого з них стверджують, що спілкування треба розглядати як особливу форму взаємодії людей. Глибоке обґрунтування ця точка зору набула в науковому доробку філософів М.Кагана, М.Кветного, Р.Шакурова та психологів Б.Ломова, О.Бодальова, М.Єрастова, М.Лісіної, М.Обозова, Б.Паригіна.

Так, М.Каган вихідним моментом свого підходу до створення філософської теорії спілкування вважає його тлумачення з позиції міжособистісної взаємодії. Тому, на його думку, побудова структурної моделі спілкування має починатись з виокремлення осіб (суб'єктів) взаємодії ким би вони не були – індивідами чи сукупними групами [3, 255]. Мотиви і цілі спілкування, стверджує М.Каган, вирізняти не слід, адже вони містяться в свідомості цих суб'єктів. Натомість вказана структура повинна включати засоби, які забезпечують реалізацію спілкування, соціокультурне середовище, що має прямі та зворотні зв'язки з процесом спілкування.

Б.Ломов, здійснивши системний аналіз спілкування, трактує цей феномен як одну з найважливіших самостійних категорій психології. В його концепції діяльність і спілкування виступають як дві сторони соціального буття людини [8]. Водночас учений стверджує, що спілкування – це взаємодія людей, котрі вступають у нього як активні суб'єкти. Щодо дослідження структури спілкування, Б.Ломов пропонує проведення трьох рівнів його аналізу. На першому – макрорівні спілкування слід розглядати як складну сітку взаємозв'язків індивіда з іншими конкретними індивідами й соціальними групами. Другий рівень аналізу (мезарівень) спілкування передбачає вивчення окремих контактів, у які вступають люди. В даному випадку необхідно виокремлювати період спілкування, який має кілька основних фаз (початкова фаза, що потребує формування деяких „спільних координат” поведінки учасників спілкування; друга фаза, на якій формується спільна програма спілкування; остання фаза полягає в узгодженні часових характеристик спілкування, психічних процесів і станів, а також формуванні „загального фону” знань, умінь і навичок). Третій рівень аналізу (мікрорівень) передбачає вивчення окремих нерозривно зв'язаних актів спілкування, які виступають у ролі своєрідних елементарних його одиниць. Кожний з означених актів містить не лише дію одного з індивідів, а й пов'язану з ним співдію (або протидію) партнера.

У психологічній концепції спілкування, розробленій М.Лісіною, це явище розглядається як взаємодія, кожний з учасників якої рівною мірою є носієм активності й передбачає її в свого партнера [7, 9]. Згідно з цією концепцією, в структурі спілкування вирізняються такі основні компоненти: предмет – інша людина; потреби, мотиви – те, для чого здійснюється спілкування; дії – цілісний акт, що адресується іншій людині і спрямований на неї як на свій об'єкт; завдання – мета, на досягнення якої в даних конкретних умовах спрямовані різноманітні дії, що здійснюються в процесі спілкування; засоби – операції, за допомогою яких здійснюються дії спілкування; продукти – утворення матеріального і духовного характеру, що виникають у результаті спілкування.

Свій підхід до створення соціально-психологічної концепції спілкування запропонував Б.Паригін [12]. Здійснивши структурний аналіз спілкування, він виокремив у ньому зміст (комунікацію) і форму (взаємодію). Надалі в кожному з цих двох структурних складових також вирізняються зміст і форма. Зміст комунікації характеризується через взаєморозуміння, співпереживання та ступінь згоди між її учасниками. Форма комунікації – вербальні та невербальні засоби спілкування. Змістом інтеракції виступають соціальні відносини (економічні, правові, політичні тощо), а формою – практична поведінка людей у спільній діяльності (дія, протидія, конфлікт, кооперація, диференціація, інтеграція і т.ін.).

В.Панфьоров визначає спілкування як взаємодію людей, змістом якої є взаємне пізнання й обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації з метою встановлення взаємовідносин, що сприятимуть процесу спільної діяльності [10]. У змістовій структурі спілкування вчений визначає

взаємозв'язок, взаємопрояви, взаємопізнання, взаємовплив, взаємовідносини між суб'єктами спілкування й узгодження їхніх думок, почуттів, відносин [11].

До другого напрямку досліджень сутності спілкування належать насамперед праці В.Соковніна, О.Леонтьєва.

Вихідним моментом аналізу спілкування О.Леонтьєв вважає розуміння його як одного з видів людської діяльності [5], яка характеризується: інтенціональністю (наявність специфічної мети, самостійної або підпорядкованої іншим цілям та специфічного мотиву); результативністю (рівень відповідності досягнутого результату наміченій меті); нормативністю (обов'язковий соціальний контроль за перебігом і результатами акту спілкування).

На думку психолога, слід розрізняти спілкування і взаємодію. Обґрунтуванням цього слугують такі твердження:

– структура взаємодії визначається розподілом трудових функцій, тим індивідуальним внеском, який робить кожний із членів колективу в загальну діяльність;

– процеси спілкування можуть мати автономний характер: спілкування необхідне для взаємодії, але одна і та сама взаємодія може забезпечуватись спілкуванням різної спрямованості, різного характеру й обсягу.

Таким чином, наголошує О.Леонтьєв, простежується неспівпадання взаємодії і спілкування [6].

Близькими до цієї точки зору є погляди В.Соковніна. Розроблена ним структура включає такі компоненти: програмування мети спілкування і шляхів її досягнення; мовленнєве та інше знаковоспрямоване продукування, що виконує програму; контроль за перебігом власної комунікативної поведінки, її корекція; контроль за комунікативними вчинками інших осіб; порівняння результатів акту комунікації з програмою [13].

А.Золотнякова у своїй роботі надає увагу педагогічному спілкуванню як провідній діяльності педагога, що забезпечує функціонування будь-якої іншої його діяльності [2, 3]. Предметом цієї діяльності визначається учень. Професійне спілкування вчителя окреслюється за схемою С – П – С, де відносини С – С (суб'єкт – суб'єкт) виражають міжособистісні контакти вчителя й учня, а відносини С – П (суб'єкт – предмет) – предметно-змістові зв'язки. Означені види зв'язків принципово розділені.

Відомий спеціаліст у галузі вивчення спілкування В.Кан-Калик аналізує цей феномен як різновид творчої діяльності [4, 11]. Творчість у даному випадку проявляється:

по-перше, у ході пізнання педагогом учнів у системі взаємодії з ними;

по-друге, в організації безпосереднього впливу на дитину (система регуляції її поведінки, реалізація процедури вербальних і невербальних форм взаємодії, цілісний репертуар впливу);

по-третє, в управлінні власною поведінкою (саморегуляція в спілкуванні);

по-четверте, в організації процесу взаємовідносин.

За допомогою спілкування відбувається обмін інформацією, здійснюється процес взаємного двостороннього розвитку й формування світогляду та поглядів, почуттів і переконань, установок і поведінки, ціннісних орієнтацій, тобто духовного й морального становлення особистості в цілому.

Звідси визначають такі функції спілкування, як:

- комунікативна (забезпечує зв'язки між людьми);
- інформативна (сприяє духовному збагаченню людей певними знаннями, вміннями і навичками);
- психотерапевтична (надає можливості одним, більш обдарованим і підготовленим індивідам, оздоровчо впливати на інших);
- годоністична (забезпечує введення людини в процесі спілкування в стан духовного задоволення, насолоди);
- морально-естетична (забезпечує сприйняття гуманних вчинків і переживання почуття прекрасного);
- релігійна (забезпечує колективну і міжособистісну взаємодію з Богом на основі необмеженої віри в безсмертя, надію на спасіння й потребу любові до ближнього).

Згідно класифікації, розробленої Б.Ломовим [8], виділяється два ряди функцій спілкування. Перший ряд включає в себе три класи функцій:

- інформативно-комунікативну;
- регулятивно-комунікативну;
- афективно-комунікативну.

Перший клас охоплює процеси, пов'язані з прийняттям і передачею інформації. Другий клас функцій стосується регуляції поведінки, а третій – емоційного впливу тих, хто спілкується, один на одного.

Другий ряд охоплює такі класи функцій:

- організації сумісної діяльності;
- пізнання людини людиною;
- формування й розвитку міжособистісних відносин.

При більш ретельному підході до класифікації функцій спілкування виділяють три базові функції: комунікативну, інтерактивну і перцептивну [1].

Деякі дослідники доповнюють ці функції спілкування креативною функцією (спрямована на перетворення поведінки людини в ході спілкування).

За рівнем спілкування поділяється на маніпулятивне спілкування, конкуренцію й суперництво, співробітництво.

З'ясувавши сутність спілкування, його види, функції, рівні, доходимо висновку, що спілкування – це складна сукупність явищ, яка складається з комунікацій і погодження взаємодії людей.

Відносини „вчитель-батьки” досить серйозна педагогічна проблема, основна складність якої, на нашу думку, полягає в тому, що треба забезпечити не тільки прямий зв'язок – сприйняття педагога батьками, а й зворотний – сприйняття батька вчителем. Тільки за таких умов можна сподіватися на ефективність такого контактування. Адже контакт двох

вихователів – батьків і вчителя – крок до взаєморозуміння, до набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які педагоги і батьки передають один одному.

Педагогічне спілкування – продуктивне спілкування. Його результатом є духовне збагачення двох сторін: і вчителя, і батьків. Однак таке збагачення можливе лише за умов, коли педагог, займаючи позицію суб'єкту контакту, ставиться до батьків також як до суб'єктів. Тобто спілкування педагога з батьками набуває суб'єкт-суб'єктної характеристики. Що це означає в реальності?

По-перше, повага вчителя до особистості батьків, визнання їхньої суб'єктивної волі, права на незгоду і вибір поведінки і дій.

По-друге, інтерес до внутрішнього світу батьків і дітей, співпереживання їхнім проблемам.

По-третє, сприйняття індивідуальності кожного батька з усіма притаманними йому якостями.

Зворотний зв'язок народжується насамперед за наявності інтересу до партнера по спілкуванню. Якщо такий інтерес відсутній, якщо партнери цікаві тільки самим собі і використовують іншого для самовираження, виникає відчуження і спілкування відбувається „дотично”. Адже не секрет, що бесіда вчителя з батьками часто перетворюється на монолог, на повчання і зауваження. Тому при організації спілкування з батьками вчитель має враховувати той психологічний стан, в якому вони перебувають. Непоодинокими є випадки, коли одна з головних умов продуктивного спілкування полягає в переході батьків з одного психологічного стану до іншого. Тут варто пригадати слова І.Павлова, який писав з цього приводу: „Якщо я, наприклад, чимось зайнятий, мене спрямовує відомий подразнюючий процес, і якщо в цей час мені скажуть „зроби те й те”, мені робиться неприємно. Адже це означає, що сильний подразнюючий процес, який мене цікавить, я повинен загальмувати і перейти потім до іншого” [9].

Отже, щоб учитель і батьки розуміли один одного, прагнули досягнення істини і розробки на цій основі системи взаємодопомоги, педагог повинен уміти встановлювати з членами сімей певний тип взаємин, в основу якого мають бути покладені такі положення:

1. Виявлення позитивного ставлення до учня (це важливо, адже предмет турбот у педагогів і батьків один – проблеми дитини, розвиток і формування дитячої особистості).

2. Наступне положення може бути виражене словами „але мене турбує”.

3. Виявлення і аналіз причин, які спричинили даний негативний прояв в особистості дитини (взаємна відкритість, довірливі стосунки).

4. Вибір найбільш ефективних засобів виховного впливу.

5. Вироблення єдиного стилю і тону, педагогічного такту.

Таким чином, педагогічне спілкування, його характер і особливості реалізації відіграють важливу роль у взаєминах учителя і батьків. Організоване на засадах взаємної поваги, уваги, поцінування особистості дитини таке спілкування привносить емоційно-позитивну тональність у їх

взаємодію, робить її більш продуктивною, веде до гармонії в межах педагогічного трикутника „дитина – батьки – вчитель”.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Межличностное восприятие в группе. – М., 1981. – 127с.
2. Золотнякова А.С. Личность в структуре педагогического общения: Пособие по спецкурсу. – Ростов н/Д, 1979. – 80с.
3. Каган М.С. Мир общения. – М., 1988. – 316с.
4. Кан-Калик В.А., Ковалев Г.А. Педагогическое общение как предмет теоретических и прикладных исследований // Вопросы психологии. – 1985. – №4. – С.9-16.
5. Леонтьев А.А. Психология общения. – Тарту, 1984. – 219с.
6. Леонтьев А.А. Общение как объект психологического исследования // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1995. – С.106-123.
7. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. – М., 1986. – 143с.
8. Ломов Б.Ф. Категория общения и деятельности в психологии // Вопросы философии. – 1979. – №8. – С.34-47.
9. Павлов И.П. Соч. – М., 1951. – Т.3. – Кн.2.
10. Панферов В.Н. Психология общения // Вопросы философии. – 1971. – №7. – С.126-131.
11. Панферов В.Н. Общение как предмет социально-психологических исследований: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – Л., 1983. – 42с.
12. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. – М., 1993. – 351с.
13. Соковнин В.М. О природе человеческого общения. – Фрунзе, 1974. – 146с.